

- Albany, NY: State University of New York Press.
- Pofock, Joycelyn M. 2002. *Women, Prison and Crime*. CA: Wadsworth Thomas Learning.
- Rafter, Nicole H. 1990. *Partial Justice: Women, Prisons, and Social Control*. 2ed. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Steffensmeier, Darrell, John Kramer ve Cathy Sterifel. 1993. "Gender and Imprisonment Decision." *Criminology* 31: 411-446.
- United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems. 7th Wave. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (Online): <http://www.unodc.org/unodc/index.html> New York: United Nations.
- Walby, Sylvia, 1994. *Theorizing Patriarchy*. Cambridge, MA: Blackwell Publishing.
- Zatz, Marjorie S. 2000. "The Convergence of Race, Ethnicity, Gender and Class on Court Decisionmaking; Looking Toward the 21st Century" Ss. 503-552 *Criminal Justice 2000 Vol 3: Policies, Processes, and Decisions of the Criminal Justice System*. Julie Horney (editör). Washington D.C.: National Institute of Justice.

Feminist Hukuk Görüşlerinin Analizi

Murat Yüksel^(*)

Giriş

Feminist hukuk kuramında cinsiyet üzerine yapılan tartışmalar liberal, Marksist, kültürel, radikal ve postmodern tüm feminist düşünce teorileri için merkezi önem oluşturmuştur. Cinsiyet üzerine yapılan tartışmaların en önemlisi ise aynılık ya da farklılık tartışmasıdır.

Bu tebliğde genel olarak feminist hukuk kuramındaki cinsiyet üzerine yapılan tartışmalara değinilecek ve feminist düşünce teorilerinin görüşleri analiz edilmek suretiyle bu teorilerin ortak ve farklı yönleri ve bu teorilere getirilen eleştiriler tanıtılmaya çalışılacaktır.

1. Aynılık ya da Farklılık Tartışması

Feminist hukuk kuramında cinsellik üzerine yapılan tartışmalar, kadın erkek aynılığı ya da farklılığı üzerine oturur. Aynılık esasını benimseyen liberal feministler kadın ve erkeğin ontolojik olarak eşit olduğunu ileri sürerek eşit muamele görmesi gerektiğini ileri sürerler. Liberal feministlerin eşitlik yönündeki talepleri aynı zamanda bütün vatandaşlar için hukuksal temelleri olan bir eşitliğe dayanmaktadır. Bu bakışa göre toplumdaki tüm bireylerin ya da grupların sınıf, ırk, etnik ya da dinsel

gibi sosyal kategorilerine bakılmaksızın eşit olduğu kabul edilir⁽¹⁾.

Aynılık esasını benimseyen liberal feministlerin tersine radikal, kültürel ve postmodern feministler ise farklılık esasını benimsemektedir. Bu teoriler kadının erkekten temel olarak farklı olmasına dayanarak farklılığı temel bir söylem haline getirir. Farklılık teorisi kadının biyolojik yapısı ve taşıdığı farklı değer itibarıyla erkekten farklı olması üzerine dayanır. Bu nedenle farklılık esasını benimseyenler kadının özel muamele görmesi gerektiğini ileri sürerler.

Biraz daha detaylandırılacak olursak aynılık esasının benimseyenler, temel olarak kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması, cinsiyete dayalı işbölümüne son verilmesi ve böylelikle kadının kamusal alana taşınmasını amaçlar. Bu noktada bir çok feminist özel alanı kadının erkek karşısındaki tabiliğinin nedeni olarak görür ve özel alanı kadının ezildiği bir alan olarak algılar. Ayrıca birçok feminist, özel alanın kadınlar için baskı, şiddet, dayak, tecavüz gibi kötü eylemlerin en temel kaynağı olduğunu ileri sürer. Kadının kamu alanına taşınması ile birlikte kamu alanı kadın ve erkeğin birlikte yer aldığı heterojen bir yapıya kavuşacaktır. Ayrıca kadın bir taraftan kamu alana taşınmakla bir-

(*) Dr. Murat Yüksel, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

(1) Bakınız geniş bilgi için Murat Yüksel, *Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri*, Beta Yayınevi, İstanbul 2003.

likte erkek baskısından ve erkeğe bağlı olmaktan kurtulabilecek, diğer taraftan ise kendini sosyal ve kültürel anlamda gerçekleştirme ve yenileme olanağı bulabilecektir.

Bu noktada aynılık esasını benimseyen feministlere yöneltilen eleştiri ise aynılık esasının kadını erkek değerleriyle bütünleştirmesi diğer bir deyişle kadını erkek kalıplarına sokmasıdır. Bu eleştirilere göre kadın erkek değerlerini benimsemek ve uygulamak suretiyle kadın olmaktan çıkacak bu anlamda kadın kendini asla yenileyemeyecek ve kendi değerlerini topluma sunamayacaktır.

Farklılık esasını benimseyen feministler aynılık esasını kadın açısından bir erkek asimilasyonuna yol açacağını ileri sürerek reddetmiştir. Onlara göre soyut bir kavram olan adalet toplumda eşit bir şekilde dağıtılmamakta kimi zaman bazı kesimlerin lehine, bazılarının ise aleyhine olarak işlemektedir. İşte bu nedenden ötürü farklılık esasını benimseyen feministler adaletin temelini kadınlara farklılığı üzerine kurgulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir⁽²⁾.

Bununla birlikte farklılık esasını benimseyen feministler hukukun soyut, genel ve evrensel ilkelerine yoğun eleştiri getirerek soyut, genel ve evrensel ilkelerin bireylerin farklılığını gözetmeden standart bir şekilde uygulanmasının bireyler açısından haksızlığa neden olacağını belirtmişlerdir. Yine onlara göre aynılık esasını herkesi aynı statüyü sokmak suretiyle erkek merkezli dünyada kadınların yadsınmasına neden olmaktadır.

Farklılık esasını, erkek merkezli kamusal alana farklı bir söylem, farklı bir

ses ve anlayış getirmek suretiyle bir farklılaşmaya, çoğulculuğa heterojen ve plüralist bir toplum yapısının oluşumuna ve gelişimine katkı sunmaktadır. Bu yönüyle farklılık esasını topluma bir renk ve zenginlik getirmektedir⁽³⁾.

2. Feminist Teorilerin Cinsiyet Açıklamaları

Feminist düşünce teorileri cinsiyet konusuna farklı şekillerde yaklaşarak görüşlerini farklı şekillerde kurgulamışlardır. Yukarıda da değindiğimiz üzere cinsellik tartışması kadın erkek aynılığı ya da farklılığı üzerine oturmuştur. Buna göre liberal feministler eşitlik esasını diğer bir deyişle kadın erkek aynılığı esasını benimserken; kültürel, radikal ve postmodern feminist teoriler ise farklılık esasını benimsemişlerdir.

2.1. Liberal Feminizm ve Eleştirisi

Liberal feminizm yaşamın kamusal alanına kadının etkin olarak girmesini engelleyen, kadının faaliyetini ev içi faaliyetle sınırlayan ve kadını ev ve aile özel alanına sürgün eden hukukun ve hukuksal uygulamaların ortadan kaldırılması üzerine odaklanmıştır. Bu noktada liberal feminizm, kadın haklarına geniş sosyal ve hukuksal reformları etkilemek amacıyla bakar. Kadının kamu alanına girmesi ve özellikle ekonomik hayata katılmasının sağlanması ve böylelikle kadınların ekonomik bağımsızlığına ulaşma arzusu liberal feminizmin temel amaçlarından⁽⁴⁾.

Bu anlamda liberal feministler için cinsiyet sorunu teorik olarak problem değildir. Onlar için kadınlara kamu ya-

şamından alıkoyan resmi eşitsizliğin ortadan kaldırılması temel hedeftir.

Liberal düşünce kadını birey olmaktan çok aile içinde ele alarak değerlendirir. Bununla birlikte liberal feministler kadınların erkeklerle aynı hukuki ve sosyal haklara sahip olabilmesi ve eşit bir konumda yer alabilmesi için özel alandan kurtularak kamusal alana taşınması gerektiğine inanır. Bu noktada liberal feministler ayrıca kadınların formel eşitliğe ulaşma anlamında erkeği standart olarak ele almasında sakınca görmez⁽⁵⁾.

Bununla birlikte liberal feminizm ayrıca kadınların katlandıkları ve katlanmayı sürdürdükleri resmi ve maddi eşitsizliklerin hukuk yoluyla ortadan kaldırılmasını hedefler. Bu doğrultuda liberal feminizm hukuktaki ve toplumdaki baskı ve eşitsizlikleri ortaya koymak suretiyle hukuki değişimi sağlamaya çalışır.

Liberal feministlere göre kadınlar için eşitlik öncelikle formel eşitliğe daha sonra ise maddi eşitliğe ulaşmak suretiyle elde edilmelidir. Bunun gerçekleştirilmesi için ise kadınların kamusal alanda yer almaları zorunludur⁽⁶⁾.

Bu noktada liberal feminizme getirilen en büyük eleştiri ise kadın ve erkeğin eşit olduğu varsayımında yer alır. Liberal feminizm kadın ve erkeğin ontolojik olarak eşit olduğunu ileri sürmek suretiyle de kadın cinsiyeti sorununu yadsımıştır⁽⁷⁾. Zira geleneksel olarak işitilen tek ve etkin ses erkek sesi olduğu ve hatta bu olgunun varlığını halen hemen hemen bütün hukuk sistemlerinde varlığını sürdürdüğü ileri sürülmüştür⁽⁸⁾. Yine liberal feminizme

getirilen eleştirilerden biri de liberal düşüncenin özel alan kamu alanı ayrımı yaparken liberal çözümlerinin özel alana ilişkin yeterince detaylı değerlendirmelerde bulunmadığıdır⁽⁹⁾.

Bununla birlikte liberal feminizmin çözümlerinde aile yaşamına gerektiği bir şekilde yer vermediği ve özel alan kamusal alan ayrımının liberal feminist anlayışta kadın erkek ayrımı anlamına geldiği ileri sürülmüştür.

2.2. Marksist Sosyalist Feminizm ve Eleştirisi

Marksist-sosyalist feministler cinsiyet sorununun temel bir sorun olmadığına inanır. Sosyalist feministlere göre sınıf esasına dayalı bir toplumda özel mülkiyet ilkesi ve güçsüzlüğün sömürülmesi sonucu kadının erkek eşitliğini sağlamak imkansızdır. Onlara göre kadınlar ekonomik olmayan özel alana sürülmüş ve piyasa koşullarında değersiz kılınmıştır.

Sosyalist feministlere göre kadının erkek karşısındaki ezilmişliğinin nedeni kapitalist ekonomik sistemden kaynaklanır. Bu noktada sosyalist feministler radikal feministlerden ayrılırlar. Zira radikal feministler ileride de değineceğimiz üzere kadının erkek karşısındaki mevcut ikinci sınıf konumunu ataerkil kültürün ideolojik boyutuna bağlamaktadır. İşte radikal feminizmin kadının erkek karşısındaki ezilmişliğinin nedeni olarak öngördüğü ataerkilliğin yerine sosyalist feminizm kapitalizmi koyar. Sosyalist feministlere göre kapitalizm erkeği tarihsel olarak kamusal alanda, kadını ise özel alanda olarak algılamaktadır. Ayrıca sosyalist feminist-

(2) Michael Wolzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*, New York 1983, p. 141-142.
 (3) R. Sunstein, *Polity and Group Difference*, Chicago 1990, p. 121.
 (4) Hilare B. A. Barnett, *Introduction to Feminist Jurisprudence*, London 1998, p. 122.

(5) Barnett, p. 131.

(6) Barnett, p. 127.

(7) Barnett, p. 17.

(8) Barnett, p. 124.

(9) Zillah Eisenstein, *Radical Future of Liberal Feminism*, New York 1981, p. 95.

ler kamusal tüm kurumları reddeden radikal feministlerin tersine kadınların kurtuluşunun kamusal alana açılmakla diğer bir deyişle kadınların kamu kurumlarında ağırlıklı olarak yer amasıyla mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca sosyalist feministler radikal feministlerin kadın değerlerini yüceltmesine eleştiri getirmiştir. Zira sosyalist feministlere göre kadın değerlerini yüceltme tavrını benimseyen radikal feministler iktidara talip olmaktadır. Oysa kadınların istediği iktidar değil iktidarın dönüşümüdür. Dolayısıyla sosyalist feministler kadın değerlerini yüceltmeyi değil erkek değerlerini kökten dönüştürmeyi önerirler. Bu noktada sosyalist feministler, liberal feministlerle aynı paralelde yer alırlar⁽¹⁰⁾.

Sosyalist feminizme göre aile, erkeğin tamamen egemen olduğu bir çekirdek birimdir. Onlara göre kapitalizm varlığını ilk olarak çekirdek aile içinde sürdürür. Aile içinde evin yönetimi tamamen erkeğe tahsis edilmiştir. Kadının ev içinde hiçbir şekilde söz hakkı yoktur. Kadın bir nevi erkeğin amaçları için maddeleştirilmiş bir konumdadır. Kapitalist sistemde üretim ilişkisi yeniden üretim ilişkisine baskın olduğu için kadın içinde bulunduğu ikinci sınıf ekonomik konum nedeniyle erkek karşısında pasif bir konumda yer alır. Dolayısıyla erkek, endüstrileşmiş toplumda da hakim konumunu sürdürür. Bu bakımdan kadının erkek karşısındaki ezilmesinin temel nedeni ekonomik faktörler olup, özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrım da ekonomik faktörlerin uzantısı olarak belirir.

Sosyalist feministlere göre kapitalizm, dayandığı sınıflı toplumun temel

eşitsizliklerini dikkate almaz. Ayrıca kapitalizm kadınların sadece bireysel farklılıklarını farklı ihtiyaç ve yeteneklerini değil aynı zamanda toplumsal ve ekonomik durumlarındaki mutlak farklılıkları da yadsır. Yine sosyalist feministlere göre kapitalist hukuk sistemi herkesin yasa önünde eşit olduğunu kabul eden genel bir hukuktur, soyuttur ve her durumdaki insana uygulanır. Bu bakımdan, sosyalist feministlere göre kapitalist sistemin öngördüğü yasa önünde eşitlik ilkesinin varlık nedeni eşitsizliği maskeleyektir. Yasa geneldir, dolayısıyla insan olarak işçi ve işveren herkes eşit olduğuna göre yasa onların durumlarındaki eşitsizlikleri dikkate almaz. Bu noktada yasa önünde eşitlik daima bir kavram olarak eşitsizliği yadsımaktadır⁽¹¹⁾.

Sosyalist feministlere göre kadının ezilmesini sona erdirmek için aile kurumunun ve cinsiyete dayalı işbölümünün ortadan kaldırılması gerekir. Yine sosyalist feministlere göre ailenin yıkılmasının ekonomik temelleri ancak ve ancak sosyalist bir toplumda mümkün olacaktır. Üretimin sosyalleşmesi ailedeki yeniden üretime ihtiyaç doğurmayacak ve ailenin önemi azalacaktır. Bunların gerçekleşmesi için ise kapitalist sistemin sosyalist sistem ile yer değiştirmesi gerekir⁽¹²⁾.

Sosyalist feministlere göre kadının kamu alanında tam bir özgürlüğe kavuşması için kadınların bu alanlardaki rollerini tamamen değişmesi gerekmektedir. Kapitalizm temel olarak kar güdüsü ile hareket ettiği için bu alanlarda daha ucuz çalıştırılma imkanı olan kadın işçi kullanır. Dolayısıyla sosyalist feministlere göre kapitalizm kadın-

ların sömürülmesine dayanır. Bu nedenden ötürü sosyalist feministler için kadınların erkekler tarafından sömürülmesinin önüne geçmek için kadının özel alan içindeki konumunun kesin olarak değişmesi gerekir. Ancak kadınların kamusal alana taşınması liberal feministlerin öngördüğü tarzda değil ataerkil düşünce ve kurumları sorgulayacak ve köklü bir dönüşüm sağlayacak tarzda olmalıdır⁽¹³⁾.

Bununla birlikte sosyalist feminizm kadınlara baskı ve özel mülkiyetin başlangıcı arasındaki ilişkileri tatmin edici bir tarzda adreslemeyi başaramamıştır. Ayrıca sosyalist feminizmin sınıf eşitsizliğini kadınların eşitsizliği ile denk tutması kadın koşullarının gerçekliklerini açıklamada yetersiz kalmıştır. Yine sosyalist feminizmin kadınların üretme girmesinin erkek egemenliğine son vereceği savına itiraz edilmiş ve kadınların ezilmesinin gerçekleştiği yer olarak ailenin yalnızca kapitalizm öncesi dönemin bir mirası olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Ayrıca kadınların ezilmesinin ve cinsel işbölümünün kapitalist üretim ilişkilerini sağlamlaştırdığı görüşü eleştiriye uğramıştır. Bununla birlikte cinsiyete dayalı iş bölümü kapitalizm öncesi de mevcut olup kapitalizm tarafından yaratılmamıştır. Kapitalizm olsa olsa daha güçlü bir cinsiyete dayalı iş bölümü inşa etmiş olabilir⁽¹⁴⁾.

Bununla birlikte geleneksel Marksist yaklaşım kadına yönelik baskıyı yeteri kadar açıklamada başarılı olamamıştır. Ayrıca ataerkillik ve cinsiyet analizlerini açıklamada başarısız olmuştur. Örneğin sosyalist feministler toplumda

ataerkilliğin kökeni olarak gördükleri aile kurumunun kaldırılması gerektiğini savunurken sosyalist toplulukların hiçbirinde aile yok olma aşamasına gelmemiştir. Bilakis sosyalist ülkelerdeki kadın hak ve özgürlüğü kapitalist batı ülkelerinde kadın erkek eşitliği ve özgürlüğünün oldukça gerisinde kalmıştır.

Ayrıca Marksist feminizmin üretim ilişkilerini analiz etmede başarılı olduğu söylenemez⁽¹⁵⁾. Zira Marksistler üretim ilişkileri analizlerinde ev içi emeğin kapitalist sistemin doğal bir parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yeniden üretim faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve büyüme, erkeğin cinsel ve duygusal hizmeti üretimin dışında kabul edilmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu tür faaliyetler yan ürün olarak kabul edilmiştir. Bu noktada Marksist feminizm üretim üzerine yoğunlaşmış fakat yeniden üretimi diğer bir deyişle kadın emeğini yadsımıştır. Ayrıca Marksist feministler kadınların erkekler karşısındaki ikinci sınıf konumunu ve kadınların ezilme nedenlerini açıklamada başarılı olamamışlardır. Zira Marksist feministler kadının ezilme nedenini kapitalizmin yükselişine ve emeğin sömürülmesine bağlamışlardır. Oysa bu görüş de temelsizdir. Zira kapitalizm öncesi toplumlarda ve sosyalist toplumlarda kadınlar ezilmektedir. Dolayısıyla sosyalizmin bu varsayımına dayanarak kadınların ezilme nedenleri açıklanamaz⁽¹⁶⁾. Sonuç olarak Marksizm cinselliği tamamen sınıf konteksi çerçevesinde değerlendirdiği için yanılığa düşmüştür. Zira sınıfı yüzeysel bir etmen ola-

(10) Barnett, p. 138.

(11) Juliet Mitchell / Ann Oakley, Kadın ve Eşitlik, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1998, p. 29-30.

(12) Smith, p. 5.

(13) Barnett, p. 139.

(14) Barrett, s. 137-138.

(15) Barnett, p. 141.

(16) Barrett, s. 140.

arak değerlendirmek ve bütün kadınları erkeklerin cinsel şiddetine eşit derecede açık olarak görmek yanlıştır. Ayrıca dayak ve tecavüz gibi kadına yönelik şiddet uygulamalarını bütün toplumsal sınıflarda görmek mümkündür⁽¹⁷⁾.

2.3. Kültürel Feminizm

Kadının konumunda siyasal bir değişimden ziyade geniş bir toplumsal ve kültürel dönüşümü hedefleyen düşünceler kültürel feminizm olarak nitelenir. Kadınların eşitliğine ilişkin alternatif bir yaklaşım olarak kültürel feminizm kadınların fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak farklılıklarının benimsenmesine dayanır. Bu anlamda kültürel feminizmin siyasal bir amacı yoktur⁽¹⁸⁾.

Kültürel feminist düşüncede kadınlar ve erkekler arasındaki benzerlikler üzerine odaklaşmak yerine kadınların niteliğinden kaynaklanan farklılıklar üzerine odaklaşmak söz konusudur. Bu noktada kültürel feminizm, düşünce hayatına liberal feminizmin temel varsayımı olan kadın hakları görüşünün ötesinde bir perspektif getirir. Bu yönüyle kültürel feminizmdeki en önemli eğilim toplumsal reform eğilimi olarak ortaya çıkar.

Kültürel feminizme göre feminizmin görevi insan topluluklarının temel ideolojisinde bir değişim ve gelişim sağlamak olmalıdır. Fakat bu değişim kültürel temelli ve erkeklerin kadınlar hakkındaki bakış açısını değiştirmeye dönük olmalıdır. Ayrıca kültürel feminizme göre kadının kamusal alana girmeyle siyaset de temizlenecektir.

Liberal feminizm ile kültürel feminizm arasındaki farklar ise derindir. İki görüş arasındaki en önemli fark erkek ve kadının benzer ya da farklı olduğu üzerine dayalıdır. Kültürel feministlere göre liberal feministler kadın ve erkeğin benzer olmalarından dolayı eşit muamele edilmesi gerektiğini ileri sürdükleri için kadın ve erkek arasındaki gerçek fiziksel ve sosyal farklılıkları yadsımıştır. Ayrıca kültürel feministlere göre bu farkların çoğu kadınların aleyhinedir.

Kültürel feministler ile liberal feministler arasında en yoğun tartışma ise kadınların askerliği konusunda olmuştur. Liberal feministler kadın erkek eşitliği nedeniyle kadınların da askerlik yapmaları gerektiğini ileri sürerken, kültürel feministler savaş karşıtı olmaları nedeniyle kadınların askerlik yapması gerekliliğine karşı çıkmışlardır⁽¹⁹⁾.

2.4. Radikal Feminizm

Bütün feminist teorileri içinde sadece radikal feminizm cinsiyet ve cinsel kimlik yapısı üzerine odaklaşmıştır. Radikal feminizm cinsiyetin bir hiyerarşi içinde oluştuğunu ve bu hiyerarşinin erkek hakimiyeti ve kadın tabiiyeti şeklinde somutlaştığını ileri sürer. Ayrıca radikal feminizm kadınların ve erkeklerin temelde farklı düşünce tarzlarına ve yapılarına sahip olduğunu ve kadın düşüncesinin ve perspektifinin toplumun temelini oluşturmasını gerektiğini ileri sürer⁽²⁰⁾.

Radikal feminizm kadınları baskı altına alan ataerkilliği ya da erkek egemenliğini kadınlara yönelik baskının nedeni olarak görür. Radikal feminizm için ataer-

killik anahtar bir kavram olup, bütün analizlerini ataerkillik etrafında yapmaktadır.

Radikal feministlere göre hukuktaki ve toplumdaki kadının tabi olduğu eşitsizliğin nedeni kadının cinsiyetidir. Yani kadının toplumdaki rolünde kadının cinsiyeti doğrudan doğruya etkilidir. Bu noktada kadın cinsiyeti sorunu radikal feminist tartışmaların merkezinde yer alır. Radikal feminizm liberal feminizmin tersine kadının tabi olduğu hukuki eşitsizlikler ortadan kaldırılabilirse bile kadınların eşitliğe ulaşabileceğini kabul etmez. Radikal feminizme göre eşitsizliğin kaynağı ataerkilliği ve kurumlarda ve erkek egemenliğindedir.

Radikal feminizm genel olarak kadınların erkeklerden farklı ve üstün olduğuna dayanır. Bununla birlikte aynılık esasını benimseyen feministlerin tersine radikal feministler kadın cinselliğinin kadınlar için büyük bir avantaj ve zenginlik olduğunu savunmaktadır. Radikal feministlere göre kadın cinselliği ve kadınlık değerleri insanlığın en büyük hazinesi ve değeridir. Bu anlamda radikal feminist perspektif açısından kadın cinselliğini reddeden evrensel kurallar ve soyutlamalar reddedilmelidir.

Sosyalist feministler kadınların toplumdaki ikinci sınıf konumunu ve baskı altına alınışını temel olarak kapitalist sisteme diğer bir deyişle ekonomiye bağlarken, radikal feministler kadının biyolojik yapısına bağlanmaktadır. Diğer deyişle radikal feministler kadınların erkeklerle benzerliği değil farklılığı üzerinde dururlar. Radikal feministlere göre kadının biyolojik yapısı ise toplumdaki cinsiyete dayalı ayrımcılığın temel nedenidir. Bu noktada radikal feminizme yöneltilen eleştiri ise radikal feminizmin kadınların ezilmişlik ne-

denlerini açıklama da yetersiz kalmış olmasıdır.

2.5. Postmodern Feminizm

Postmodern feminist düşüncede ise cinsiyet sorunu oldukça karmaşık ve belirsizdir. Genel olarak postmodern feminist düşünce cinsiyet teorilerini içine alan her türlü evrensel düşünce ve teori biçimlerini reddeder. Postmodern feministler kadın cinselliğini bir çıkış noktası olarak ele alarak farklılık olgusunu savunmaktadır.

Postmodern feminizm, modernist bakışa göre hukukun erkek temeline dayalı olduğunu ve modernizmin kadınların dışlanmışlığını sergilemede değersiz bir temel oluşturduğunu kanıtlamaya çalışmıştır⁽²¹⁾. Postmodern feminizm kadınlar arasındaki farklılıklara özellikle cinsel, ırk, etnik köken, kültürel ve sınıf farklılıklar üzerine yoğunlaşarak temel analizlerde bulunur. Postmodern feminizm, modern feminist teorilere ve özellikle liberal feminizme derin eleştiriler getirmiştir.

Postmodern feminizm bütün kadınları kuşatan bir eşitlik teorisinin yanlışı olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla postmodern feminizm genel bir kadın kategorisi üzerinde durmaz. Böyle bir kategorinin varsayımsal hayali bir kavram olduğunu iddia eder. Genel geçer evrensel bir kadın kategorisi yerine kadınların birey olarak farklı durumlarının dikkate alındığı beyaz kadın, zenci kadın, lezbiyen kadın gibi değişik kadın kategorilerinin geçerliliğini savunur. Bu yönüyle postmodern feminist görüş plüralisttir⁽²²⁾.

Postmodern feminizm toplumsal cinsiyet gibi soyut kategorilerin değişmez olmadığını sınıf, etnik köken, ırk

(17) Michel Barrett, *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı, Marksist Feminist Çözümlemeye Sorunlar*, Çev. Şen Süer, İstanbul 1980, s. 49.

(18) Barnett, p. 143.

(19) Barnett, p. 149-150.

(20) Barnett, p. 163.

(21) Judith Grbich, *Feminizm, Law and Society*, Australia 1990, p. 97-98.

(22) Barnett, p. 196-199.

gibi değişkenlerle her zaman değiştirilmeye açık olduğunu varsayar. Bu anlamda postmodern feminizm her türlü genelleştirmelerin ve soyut kuramların reddedilmesine dayanır. Kadınlarla ilgili tek tip değil değişik türde sorunlar söz konusu olabilir. Postmodern feminizm kadınlara ilişkin tüm kuram ve genelleştirmeleri reddetmesi nedeniyle postmodern feminist düşüncede sadece bireysel tekilliklerin meşruluğu kabul edilmeli, tekil farklılıkları yadsayan kadınlara ilişkin her türlü kuram ve genelleştirme reddedilmelidir. Bu noktada postmodern feminizm ancak göreceli bir çoğulculuğu içerir ve kadın sorunlarıyla ilişkili olarak evrensel doğruların olmayacağını kabul eder. Bu çoğulculuk ile birlikte kadınlarla ilgili yerel özelliklerin de dikkate alınması gerekir. Bu noktada postmodern feminist düşüncede kapsamlı bir kadın kimliği olanağı kapatılmış sayılır. Bu durum bir kadınlar ve grup hareketi, kimliği ve özelliği olan feminist hareket için en sorunlu noktadır. Dolayısıyla postmodern feminizm toplumdaki eşitsiz doğa durumları açıkça ıskalamış olur⁽²³⁾.

Sonuç

Sonuç olarak bütün feminist teorilerin feminizmin çeşitliliğinden dolayı genel bir feminist perspektifi olmadığı dolayısıyla feminist teorilerin toplumdaki bütün kadınları kapsayıcı ortak bir bakış açısını taşımadığı ve gerçekte hiçbir feminist görüşün yeni bir fikir ve yeni bir teori sağlayamadığı ve kuramadığı şeklinde temel bir itiraz ileri sürülmüştür. Bu itiraza göre liberal feminizm liberalizme, marksist-sosyalist feminizm marksizme, postmodern feminizm postmodernizme indirgenmiştir.

Yine feminist hukuk sorunlarının ne olduğu ve bu sorunların çözümü için ne

yapılması gerektiği konusunda hemen hemen bütün teoriler arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Feminist teorilerin her birinin kurduğu farklı teorik çerçeve ve savundukları temel değerler bize farklı gerçeklik tanımları vermektedir. Bugün liberal feministler, kültürel feministler, radikal feministler, marksist sosyalist feministler, zenci feministler, lezbiyen feministler olmak üzere bütün feminist teorileri birleştiren ve diğer teorilerden ayıran tek şey ataerkilliğin reddidir. Bütün diğer teorilerden ayrı olarak sadece feminist teoriler ataerkilliği reddeder. Feminist teoriler arasındaki görüş farklılıklarına rağmen tüm feminist teoriler ataerkilliğin reddi konusunda birleşir.

Ayrıca liberal, radikal, sosyalist, kültürel, postmodern olmak üzere bütün feminist teorilerin geliştirdikleri söylem ve perspektifler temel olarak sivil toplumun oluşumuna kaynaklık edecek niteliktedir. Ancak feminist düşünce teorilerinin sorun olarak gördüğü nedenlerin temel referans noktası ve çözüm önerileri farklılıklar taşır. Liberal feminizm kadınların ezilmişliğinin nedeni olarak toplumdaki sosyal, ekonomik ve hukuki eşitsizlikleri görürken, radikal feminizm kadın bedenini referans almakta ve kadın bedenine ait değerlerin yeniden tanımlanmasını ve değerlendirilmesini temel almaktadır. Sosyalist feminizm ise kadınların ezilme nedeni olarak ekonomik faktörlerin belirleyici olduğunu ileri sürer. Bütün feminist teorilerin ortak paydalarından birisi de kadınların kamusal alana taşınması gerekliliğini ileri sürmeleridir. Böylelikle kadınların kamusal alana değerleri ile taşınmasının sonucu olarak kamusal alan bir farklılığa kavuşacak erkeksi değerlerle kurgulanan kamusal alan dönüşüme uğrayacaktır.

Adil Yargılanma Hakkı Açısından Hukuk Usulünde Çözüm Arayışları

Halûk Konuralp^(*)

1. Giriş ve adil yargılanma hakkı

2000'li yılların başlarında Usul Hukuku bakımından önemli sayılması gereken bir konu bu alandaki çözüm arayışlarıdır. Bu noktada "Adil Yargılanma Hakkı" kavramsal ve sembolik bir çıkış noktasıdır. Çünkü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) insan haklarına ilişkin metinlerin en gelişmiş ve en nitelikli olarak kabul edilmektedir. Türkiye tarafından 1954 yılında onaylanan ve bireysel başvuruya ilişkin Türkiye bildiriminin 1987 yılında yapıldığı AİHS'nin 6ncı maddesi ile yargılama hukuku alanında temel bir uluslararası düzenlemenin çerçevesini çizmiştir: "Adil yargılanma hakkı". Söz konusu 6ncı maddenin 1 numaralı bendine göre "Herkes gerek hak ve yükümlülükleri ile ilgili çekişmeler gerek ceza hukuku alanında kendisine karşı isnat edilen suçlamalar hakkında karar verecek olan kanunî, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun (adil) ve alenî olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir. Hüküm alenî olarak verilir. Şu kadar ki, demokratik bir toplumda kamu düzeninin ve milli güvenliğinin veya (genel) ahlâkın yararına ve küçüklerin ya da davaya taraf olanların korunması veya adaletin selâmetine zarar verebileceği özel hallerde mahkemece zorunlu görülecek ölçüde aleniyet dava süresin-

ce veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir". Söz konusu bu birinci bent hükmü açıkça görüldüğü gibi hem hukuk hem ceza yargısı bakımından ortaktır. Adil yargılanma hakkına ilişkin bu ortak çerçevenin temel unsurları,

- Kanunla kurulmuş bir mahkeme,
- Bağımsız ve tarafsız bir mahkeme
- Makul bir sürede tamamlanan yargılama
- Hakkaniyete uygun ve alenî yargılama

ait başlıklardan oluşmaktadır. 6ncı madde ile bu unsurlardan sadece aleniyetin belirtilen gerekçelerle sınırlanabileceği düzenlenmiştir. Aleniyet dışındaki adil yargılanma unsurlarınca sınırlanmasından söz edilmemiştir. Yani kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma, sınırlanmayacak bir şekilde temel insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Makul bir sürede yargılanma ve hakkaniyete uygun karar verme unsurları ise nitelikleri gereği daha esnek kavramlardır.

AİHS'ye göre, adil yargılanma hakkının yukarıda sözü edilen unsurlarına özellikle usul hukuku, yani özel hukuk uyumsuzlukları açısından bakıldığında, gerek Anayasa gerek Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundaki bazı hükümlerle bu unsurların hemen hemen tamamının karşılandığı görülmektedir.

(*) Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

(23) Barnett, p. 199-200.